

FEMINIZAM JE ZA SVE: STRASTVENA POLITIKA

Anja Gvozdanović

Što je zapravo feminizam? Tko su feministkinje i za što se bore? Odgovarajući znatiželjnicima na ova pitanja, bell hooks je poželjela imati priručnik koji bi sadržavao jasne i koncizne odgovore namijenjene svakome, bez obzira na prethodno (ne)znanje o feminizmu. Zato je napisala *Feminizam je za sve: strastvena politika* u kojem je iznijela sve glavne ideje i ciljeve feminističkog pokreta* u namjeri da tu tematiku približi široj publici.

hooks daje pregled različitih tema poput braka, klase, roda, nasilja, sestrinstva, braka, spolnosti, ljepote te odnosa prema vlastitom tijelu iz feminističke perspektive. U svakom od 19 poglavlja konstruktivno raspravlja o ciljevima feminizma, tako da priručnik vrvi idejama te prijedlozima kako neke od njih provesti u djelo. Primjerice, smatra da je feminističko obrazovanje ključno za svu djecu pa predlaže otvaranje vrtića u kojem će djeca biti slobodna od socijalno konstruiranih rodnih ograničenja; ili pak spominje potrebu zakupa termina televizijskog programa koji će se ozbiljnije baviti feminističkim temama te ih na taj način približiti većem broju ljudi.

Feminističko djelovanje unijelo je mnoge pozitivne pomake u svakodnevnom životu žena. Autorica nas na to podsjeća, podastirući postignuća feminističke borbe iz nedavne prošlosti koja se mlađim ženama danas mogu učiniti neprijepornima i samorazumljivima. Oslobođanje ženskih tijela od neudobne i nezdrave odjeće te proizvodnja udobne

odjeće za rad i svakodnevnicu samo su jedan primjer utjecaja pokreta na ženino zdravlje i životni stil. Doduše, uz sve dosadašnje promjene nabolje, pred feminističkim pokretom stoji još puno rada na promjeni položaja žene u društvu.

bell hooks ne piše samo priručnik koji na pristupačan način informira čitatelja o feminizmu. Ona daje, između ostalog, i pregled jednog perioda svog života – od 70ih, kada se pridružuje pokretu, do otprilike početka 90.-ih. Čitatelj može saznati više o problemima i frakcijama unutar feminističkog pokreta, njegove oscilacije, razvoj te sazrijevanje u odnosu prema određenim društvenim pitanjima.

Feministički pokret nastaje u zajednicama, točnije u grupama za osvještavanje žena. Međusobne potpore i analize društvene isključenosti, nevidljivosti, seksualnih zlostavljanja žena navele su sudionice na konkretnije akcije. Primjerice, zahtijevale su obnovu ženske povijesti i stvaranje ženske literature. Glas o feminizmu se širi kroz institucionalizaciju ženskih studija tako da se feministička misao akademizira i odvaja od feminističkog pokreta. Sukladno tome, pokret gubi političku dimenziju i slabi, zasjenjen karijerizmom i oportunistom sudionica.

Osim rodne, hooks naglašava i važnost klasne i rasne pripadnosti te dimenziju seksualne orijentacije i njihove povezanosti sa statusom aktivistica unutar pokreta. Feministkinje poznate i priznate u javnosti

¹ Ne postoji jedan feministički pokret niti samo jedna feministička teorija, već feministički pokreti i pripadajuće teorije. No u prikazu sam zanemarila korištenje ovih pojmova u množini pošto ni autorica nije inzistirala na tome u knjizi.

70ih godina u SAD-u, isključivo su bile heteroseksualne bjelkinje čiji je jedini cilj bio postići ravnopravnost na tržištu rada, ne zadirući dalje od inkorporiranja plaćene ženske radne snage u patrijarhalni sustav. Rješenje, međutim, nije u reformama već u rušenju čitavog sustava - bijelog, kapitalističkog patrijarhata, kulture dominacije i nasilja.

Mnoge žene, samozvane feministkinje, zapravo se nisu riješile vlastitog seksizma i dominacije nad drugim ženama kroz klasnu i rasnu pripadnost. Seksizam žena prema ženama se jasno vidi u privrženosti klasnom elitizmu unutar pokreta. Feministkinje ne mogu biti uspješne u borbi protiv patrijarhata sve dok se ne riješi pitanje klase unutar pokreta, zaključuje hooks te dodaje kako feminizam kao borbu protiv seksizma trebaju prigrliti svi, i muškarci i žene te ju provoditi u svakom trenutku – tek onda se mogu uspostaviti ravnopravni odnosi među svim ljudima.

Autorica želi destigmatizirati feministički pokret kao antimuški. Smatra da bi se muškarci trebali pridružiti feminističkom pokretu i prihvatiti ideje antiseksizma. S druge strane, feminizam bi trebao ponuditi

alternativnu sliku muškosti temeljenu na samopoštovanju, a ne na dominaciji. Glavna ideja knjige je u naslovu “feminizam kao pokret za okončanje seksizma, seksističkog izrabljivanja i ugnjetavanja” (str. 8) jest za sve, bez obzira na postojeće biološke i socijalne kategorije.

Priručnik je solidno polazište za daljnja proučavanja feminističkih ideja u okviru patrijarhalne strukture u kojoj živimo. Naime, autorica nam je, uz osnovne ideje i postignuća, opisala i pregled previranja unutar samog pokreta. Isprva, spomenuto zadiranje u sukobe unutar pokreta mi se nije činilo primjereno namjeri priručnika. No ipak, smatram da je to izvrstan način ukazivanja na duboku i snažnu, često dobro prikrivenu, ukorijenjenost patrijarhalnih razmišljanja i odnosa u svakodnevnim životima ljudi.

bell hooks, ime pisano malim početnim slovima pseudonim je Glorie Jean Watkins, američke spisateljice, feminističke teoretičarke i kulturne kritičarke. Također, kao intelektualka i socijalna aktivistkinja jedna je od najutjecajnijih suvremenih crnih kritičarki “bijelog muškog kapitalističkog patrijarhata”. ■

Dražen Lalić

Jesenski i Turk, 2003., str. 350

SPLIT KONTRA SPLITA. POGLED SOCIOLOGA NA PROBLEME JEDNOG GRADA

Ivica Bakota

Kod sociološkog proučavanja pojedinačnih gradova gotovo su rijetke studije koje se mogu pohvaliti, barem u Hrvatskoj, sveobuhvatnošću prikaza i “autentičnošću” detektiranja problema. Baveći se fenomenom Splita i njegovom recentnom urbanom tranzicijom najrepresentativniji tumač i gotovo školski

učinjen “udžbenik” predstavljala bi knjiga, (budući da sa svojom trodijelnom formom teško može lijegati u ladice kakvog striktno znanstvenog žanra), Dražena Lalića “Split kontra Splita”.

Ono što čini reprezentativnim njegovu knjigu nije toliko pokušaj sveobuhvatnosti njegova predmeta - problematike grada

Splita - koje se on odriče na početku, koliko sadržajna partikularnost raznih drugih znalaca Splita koje Lalić pokušava slijediti, citirati i odati im poštovanje. Na početku uvoda naglašava kako je njihovo proučavanje Splita bilo pretežito usmjereno na historijski, historiografski, umjetnički plan, a njegova intervencija o problematici Splita trebala bi ih naravno revitalizirati kroz vlastitu metodu.

Na metarazini proučavanja, ili da parafraziramo podnaslov (pogled sociologa na probleme jednog grada), “pogleda na jedan grad” autor odriče potpuno usredotočenost na predmet: “Ova knjiga je o jednom gradu i jednom čovjeku: grada koji je već dugo izložen različitim nedaćama; čovjeka kojemu je uistinu stalo do grada u kojem živi, pa stoga trpi (najviše zbog velike ljubavi) zbog njegovih teškoća. Grad je Split, druga po veličini urbana sredina u Hrvatskoj. Čovjek sam ja, sociolog i politolog (str. 9).”

Naglašavajući ovaj odlomak s pozicije nezavisnog i objektivnog promatrača na znanstvenika koji potpuno unosi svoju autorsku poziciju, može se steći dojam znanstvene inkompetentnosti, naročito kada taj “pogled” zalazi u opisivanje najsvakodnevnijih marginalija, a pojačana literarizacija teksta (koja je vidljiva također u gore navedenom citatu) skreće pozornost s “problema” na način njegova iznošenja.

Naslov knjige “Split kontra Splita” sugerira i na autorov angažman oko razdora, protuslovlja, podijeljenosti. Zanimljivo je spomenuti kako riječ “split” na engleskom jeziku određuje upravo ovakva značenja, što bi upućivalo na višu simboličku zasnovanost Splita-u-problemu, ili obratno. S pozicije “pogleda” - onog istog od kojeg polazi Lalić - ovaj simbolički označitelj gotovo je ravnopravan sa svim ostalim simbolima kao motivacijama za promatranje (teoretiziranje) koji se pojavljuju u Lalićevom tekstu kao

“obični građani”, s unaprijed zadanom, upravo zbog tih simbola, prepatetiziranu predodžbu o značaju problema, ljudi pa i grada.

U podnaslovu se pokušava docirati običnu urbanost koje po knjigu imaju dvosjeklo opravdanje. U prvom redu, pokušava se izbjeći autentičnost, nezamjenjiva kontekstualnost problema budući da autor uviđa kako se ne može diskursom njegove domene obuhvatiti specifičnost grada kada se kao protuslovni faktori uzimaju činjenice koje su značajne i za puno širi kontekst. Nabrojimo pojednostavljeno: droga, rat, imigracija... čimbenici su koji i po opisanim posljedicama imaju istu značajnost kao i u primjerima Zadra i Šibenika čija bi se razornost ili benignost mogla samo statistički diferencirati. Otuda, možda, pokušaj pomalo naivne literarizacije prvog dijela knjige, dnevnika, iz kojeg, po uzoru na suvremenu američku praksu znanstvenog pristupa¹ saznajemo tek ekstenzivno smještenost situacija koje autor prolazi.

U drugom redu, ne čini mi se da je autor izbjegao, ili ako “nije htio”, barem se znanstveno distancirao od prenatlažavanja samobitnosti grada, kroz susrete s različitim ljudima i njihovim mišljenjima koje često vodi svojevrstan kampanilizam i ksenofobija. On nekritički propušta iznositi samozadanu, pretpostavljenu važnost grada, gdje god čak povlađujući mišljenju kako “ovaj ljudi grad može u startu koliko drugi u zaletu” (str. 129).

Već spomenuta trodiobna struktura knjige: dnevnik, analiza iskustvene građe i metodološke bilješke pokušava, međusobno se nadopunjujući, iscrpsti suvremenu splitsku situaciju uklještenu kroz proces gospodarsko-političke tranzicije.

Dnevnik u sedam poglavlja, od kojih svako prati razdoblje od rujna 2001. do ljeta 2002. u vlastitom tematskom okviru.

¹ Praksa s također istaknutim Ja-pristupom, koja, u dotiru s institucijama koje vitaliziraju grad, pokušava objektivno prikazati učinke i specifičnosti.

Naslovi poglavlja gotovo su izvađeni iz konteksta koji dotični poglavlje želi obraditi i markiraju osobiti "ulični" stav puka prema krucijalnim temama.²

Njihovu tematiku možemo podijeliti na: političku svijest (Politika je unosan biznis), ekonomiju (Ne daj lovu redikulima), snalaženje u uvjetima gospodarske krize (Moli baba dvi kune), korumpiranost (Od čega će oni živiti), bespravna gradnja (Ugrizi bespravne i pravne gradnje), problem navijača (Zaželjeli ste se nereda), stav o gradu (Ne moš ubrat ovi grad).

Izgleda da se prava srž problema otkriva iza fasade koju oblikuju mediji i javno mnijenje.. Svi ulični razgovori završavaju u kalkulacijama o mogućim vezama i interesima. Da bi približno pokušao opisati pojavnost tih razornih elemenata autor koristi vlastitu povezanost s nekim ključnim pozicijama u gradskim događajima koje uredno bilježi i rijetko pokušava komentirati "dalje od činjenica". Ondje gdje bi trebao dati "mišljenje" o situaciji, prepušta sudionicima da svojim kratkim i partikularnim komentarima zaokruže istu priču – o velikim problemima. Tamo gdje se hvata komentara izbjegava bilo kakav sintetski i originalan poučak, već neke provjerene i samorazumljive vrijednosti "reda radi" ispraća svojim pohvalama.

Kako autorov kompetencijski krug u vitalnim gradskim funkcijama nije malen – što nam on obilato dokazuje – sprovodi nas po nekim važnijim institucijama u gradu i upoznaje nas s njihovim glavnim služenicima, budući da je i sam bio ili je njihov počasni predsjednik, direktor ili ih naprosto sve osobno poznaje.

Ono što Lalić kroz panoramu gradskih zbivanja fascinira jest nesalomljiv trud i ljubav ljudi, u poslu u kojem ne nalaze potrebne potpore. KUM (Koalicija udruženja

mladeži), Pomorski muzej, Festival novog filma neki su primjerci koji zanimljivo egzistiraju zahvaljujući marnim djelatnicima koji usprkos svemu vide budućnost u tim poslovima. Valjalo bi strogo razlučiti kako svaku kulturnu instituciju, kojoj je autor bliži, krasi takav *ressentiment* iz čega bi se dalo zaključiti kako osim malenog mara političkog vrha za njihov život postoji interes za njihovo postojanje, što je, kako postavlja Lalić, za ovaj grad veoma dobro. Tu se moramo složiti s njim da je očit problem "dekulturacije" koja grad u tranziciji učestalo unazađuje.

U Splitu teško da ćemo, barem po "Dnevniku" naići na jak, tzv. *underground* u koji se povukla gradski opredijeljena supkultura. One su sve, kako nas informira, aktivistički usmjerene tek na moljkanje određenih sredstava od grada da bi uopće nešto napravili, a nasuprot vlastitoj neučinkovitosti osim dobrog opravdanja za to, imaju i stabilno svjetonazorsko uporište. Pripadnici su najrecentnijih svjetsko-glazbenih trendova i barem su što se tiče upućenosti u aktivistička zbivanja u pristojnom raskoraku s naprednim europskim državama i SAD-om. Lalić, tumačeći njihovu političku zainteresiranost ne propušta naglasiti ležeran način komunikacije i elan kada su u pitanju problemi koji ih očekuju.

Glavna preokupacija koja se kroz čitav "Dnevnik" vrti, može se sažeti na "slavnu prošlost, tmurnu sadašnjost i neizvjesnu budućnost". Većina ispitanika i sugovornika traži paralelu Split: sada - prije. Citirajući poznatog splitskog novinara, J. Pavičića kako "ovo što sad imamo – grad betonskih kubusa, šalunga, nedovršenih potleušica i šljunčanih ledina-u punom smislu nije Split"³. A Kudrjavčeva i mnoge druge uglednike, Lalić daje ozbiljnost "suvremenosti" grada pod Marjanom.

² Stil kojim Lalić zapisuje malu kroniku pokazuje približavanje novinskom žanru kako senzacionalističkim odnosom prema naslovima tako i zaokupljenošću didaktičnošću, paraboličnošću vlastitih primjera.

³ str. 133. (Moli baba dvi kune)

Teorijsko-pojmovna osnova analize, realizira, kako se naglašava, “vodeće, krovno poglavlje u znanstvenu metodologiju”. Nakon kraće povijesti izučavanja urbanog u sociologiji, ističe Louisa Wirtha i njegov tekst “Urbanizam kao način življenja” i Roberta E. Parka kao najvažnije predstavnike “Čikaške škole”. Split obrađuje kroz suvremenost problema i gore predloženi aparat.

Kontekstualizacija fenomena Splita ide u tri smjera: *proces modernizacije, proces tranzicije i rat*.

Najveći problemi suvremenog Splita se mogu, na osnovu iskustvene građe prikupljene istraživanjima u “Dnevniku” podijeliti na 13 područja: *propadanje gospodarstva, nezaposlenost, socijalna ugroženost, nasilje, narkomanija, prometna izoliranost, urbanistička devastacija, korupcija, problemi pravosuđa, kriza kulturnog života, političke podjele i tenzije, politički ekstremizam*.

Da se sad ne pokušavamo dotaći svih stvari iz “kataloškog” pregleda problema, valjalo bi se osvrnuti na političke podjele i tenzije, odnosno, na politički ekstremizam. Posljednjeg desetljeća se u Splitu često mogla čuti nostalgija za autoritarnim političkim sustavima i ideologijama različite provenijencije. Imamo, rekao bih, izrazito eksplozivnu i brzu “desnu” ustašku političku ikonografiju i ideologiju, ali i latentnu i oprezniju “autonomašku”, “orjunašku”, “komunističku” ideologiju. Dok je prva jako vidljiva (može se reći posredstvom medija gotovo prenaplašena⁴) druga lagano izviruje iz medijski obično sofisticiranijih tekstova i nema fokusiranu i koherentnu ideologiju već crpe ideologeme iz autonomaške i/ili komunističke prošlosti.

Dok Lalić inzistira na problemu desnog ekstremizma koji je napadniji, nije nepotrebno naglasiti međusobnu povezanost i uzrokovanost oba ekstremizma. Poziciju “lijevog”, potpomognutu “desničarenjem”, ali i distanciranjem sjevera i juga Hrvatske, teže je uočiti jer još nema nasilničkih pokazivanja vlastitih stavova.⁵ Nevolja je što još uvijek jedan od glavnih poticaja za političku zainteresiranost dolazi od ovih ekstremističkih (utopijskih) stajališta koja osim radikalizmom prisivaju simboličkom podlogom. Nakon “posttrećesiječanjskih reakcija”, koncerata Thompsona i nove promjene vlasti, “borba” obaju ekstremizama se povukla iz “fizičkog” u javni prostor. Reducirana na nekoliko *plaidoyera* “naših svetinja”, ostatke nekad predrevolucionarne volje možemo vidjeti plakatiranjem slika netom uhvaćenog generala, ili s druge strane, kroz novinske članke “upozorenja na ekstremizam i kroatosaurski totalitarizam”.⁶

Imajući na vidu tematiku, a ne toliko način obrade možemo izostaviti “Metodološke bilješke” koje imaju možda jedino “beletrističku vrijednost”, također i poglavlje “reakcije građana na problem grada” jer tu Lalić više preskriptivno iznosi tipove stajališta koja općeniti građanin može imati o općenitom gradu. Možemo sumirati Lalićev pokušaj prikaza problema na odnos mita i znanstvene analize koja bi mit željela staviti u znanstvenu postelju (inače je teško objasniti dnevničko zapisivanje i metodološke bilješke koji vrve pokušajima hvatanja, barem znanstveno gledano neuhvatljivog, “duha” koji oblikuje Split u razlici spram ostalih gradova, posebice Zagreba u kojem Lalić i živi, a iz kojeg proizlazi podosta mita o “najluđem gradu na svitu”).

⁴ U Zadru su se pokazali puno veći ekstremistički ispadi ali je “medijska šutnja” to sve uredno popila kroz ratnu opterećenost Zadra i kroz veću zastupljenost Srba, naročito u okolini.

⁵ Iako ga je upitno zbog ideološki zbrkanijeg fenomena tako nazvati, lijevim ga može potkrijepiti činjenica što je nastao kao kontragens desnog.

⁶ Citat naslova iz “Feral Tribunea”, 9mj. 2004.

Ono što "Split čini Splitom" i čini ga autentičnim, nemoguće je, čini se, ikakvom analizom obuhvatiti. Ta znanstvena metoda otkriva moguće uzroke stanja, koji se čine, gledajući tako apstraktno, zajednički s mnoštvom drugih, "primorskih", "socijalistički i ratno deformiranih", "luđih" gradova.

Zato knjigu "Split kontra Splita" možemo čitati u beletrističkim, proizvoljnijem ključu (koji nam se čini opravdanim naročito

zbog puno bližeg suodnosa "kroničara" s vlastitom "pričom" i dvije trećine knjige koje nemaju znanstvenu pretenziju već se mogu shvatiti kao izvorište) u kojem ćemo zasigurno naići na detalje koji će nam potvrditi narazaberivo i živo. U svakom slučaju dokaz neuhvatljivosti mita o Splitu je dokaz njegove, usprkos mnogim urboicidnim pokušajima, vitalnosti i samoočuvanja. ■

Thomas Nagel

KruZak,
Zagreb, 2002., 95 str.

ŠTO SVE TO ZNAČI? VRLO KRATAK UVOD U FILOZOFIJU

Simon Blackburn

AGM,
Zagreb, 2002., 240 str.

POZIV NA MISAO. POTICAJNI UVOD U FILOZOFIJU

Jerko Bakotin

U Hrvatskoj je općenito iznimno slabo zastupljena analitička filozofija, npr. logički atomizam, logički empirizam, filozofija uma, filozofija običnog jezika, politička filozofija Rawlsa i Nozicka, analitički marksizam, itd. Zato sam vrlo rado prihvatio priliku da recenziram dva nedavno objavljena uvoda u analitičku filozofiju.

Nagelovo djelo *Što sve to znači? Vrlo kratak uvod u filozofiju* je zaista kratak i jasno pisan uvod u analitičku filozofiju. Autor obrađuje devet tema u devet poglavlja, s naglaskom da se radi o "uvodu u filozofiju za one koji o njoj ne znaju ništa" (str. 1). Također, odbija se ikakvo pozivanje na povijest mišljenja; u skladu s tim u tekstu nema referenci na druge filozofe ili njihova djela. Po Nagelu, glavni zadatak filozofije je "(...) ispitati i razumjeti ideje kojima se svakodnevno koristimo, a da o njima ne

razmišljamo" (str. 2). Problemi kojima se bavi su znanje o svijetu izvan našeg uma, znanje o tuđim umovima, odnos uma i tijela, problem jezika, sloboda volje, pitanje morala, problem pravednosti, smrt te smisao života. Jezik kojim Nagel piše je suptilan, duhovit i na prvi pogled vrlo jednostavan, no on u biti iznosi vrlo složene filozofske probleme te polemizira o njima, iznoseći stajališta raznih filozofskih pravaca. Pri tom se sam Nagel suzdržava od uvjeravanja čitatelja ili nametanja svojeg mišljenja jer "(...) moje je osobno mišljenje da većina tih problema nije riješena i da možda neki od njih nikada neće biti." (str. 3). Pretežito, on se ograničava na to da izloži moguće alternativne pristupe problemu te nabaci *moгуće* rješenje problema za koje se on zalaže. Autor obično počne od nečega što se smatra očitim, na primjer stvarnog

postojanja drugih umova (osim vlastitog) te u sokratovskoj majeutičkoj maniri razbija uvriježena uvjerenja te završi u nekom vidu ograničenog skepticizma. Nagel svoje mišljenje gradi oko Descartove sumnje u mogućnost objektivnog znanja o vanjskom svijetu: prvo poglavlje ("Znamo li išta?") počinje tezom da je sadržaj našeg vlastitog uma jedino u što možemo biti sigurni. Također zalaže se za povlašteni autoritet prvog lica subjekta koji proživljava određeno iskustvo; impresivna je npr. slika u kojoj opisuje ekscentričnog znanstvenika koji želi doznati kakav okus za određenog subjekta ima sladoled od čokolade. Čak i da znanstvenik otvori subjektov mozak i liže ga, on nikada ne može znati kakav je okus sladoleda *za dotičnog subjekta*. Nagel navodi i druge argumente, npr. onaj panpsihizma, ili onaj obrnutog spektra – dvoje ljudi različito vide istu boju, ali nikada ne mogu utvrditi razliku u iskustvu.

Nagelovo poimanje pravednosti je na tragu Rawlsa – ako biramo u kakvom ćemo društvu živjeti, a da ne znamo koju poziciju ćemo u njemu zauzeti, racionalno je odabrati društvo s najmanjim socijalnim razlikama; dakle, opravdano je zauzimati se za egalitarizam. Problem moralnog relativizma se rješava univerzalizacijom. Moral se brani u klasičnom pitanju o njegovoj mogućnosti: ako napravim nešto dobro, zar nije motivacija to što ću se osjećati dobro, dakle iz čisto egoističnih, a ne moralnih razloga? Nagel odgovara jasnom tvrdnjom da *se ne bi osjećali dobro ako ne bi vjerovali da ne postoji neki drugi, viši razlog zbog čega je nešto dobro učiniti*. Dakle, uvodi se viši razlog, moguće skup pounutrenih pravila. Nagelovo demonstriranje univerzalizma je nešto uvjerljivije – *mi svi mislimo kada patimo da to nije loše za nas, već loše naprosto* (str. 53), tj. kako Platon kaže, čak i razbojnici među sobom moraju imati određenu dozu pravednosti. No tu se otvara problematika koja izlazi iz okvira Nagelove

knjižice.

Druga knjiga – Blackburnov *Poziv na misao* je znatno ambicioznije djelo; premda se bavi donekle istim/sličnim temama (znanje, duh, slobodna volja, sebstvo, bog, rasuđivanje, svijet, što učiniti) ne preza od pozivanja na filozofsku tradiciju i diskutiranje s njom. No prvo nešto o određenju filozofije – po Blackburnu ona proučava strukturu mišljenja, riječ je o svojevrsnom konceptualnom inženjeringu. Samo ovakvo određenje zvuči pomalo čudno za nekoga upućenog samo u "kontinentalnu filozofiju", no Blackburn je vrlo uvjerljiv pozivajući se na filozofske klasike. Prvi dio knjige se bavi problemom uma, znanja, duha i sebstva – ponovno se polazi od Descartesovog stanovišta ("racionalni fundacionalizam") koje se secira te pokazuje kao nekonzekventno; zatim se izlažu moguće alternative: "prirodni fundacionalizam" (Hume), koherentizam, skepticizam. U poglavlju o duhu se analizira mogućnost postojanja mutanata i zombija; zatim se raspravlja o okazionalizmu, fizikalizmu, teoriji psihičke istovjetnosti, itd; dakle općenito o filozofiji uma. Što se volje tiče, čini se da je Blackburn, za razliku od Nagela, skloniji kompatibilizmu (premda se i on uglavnom usteže od inzistiranja na jednom mišljenju); "Kompatibilizam pokušava razviti pravilno shvaćanje kontrole polazeći od misli da bi pod drukčijim uvjetima akter drukčije postupio." (str. 85). Blackburnov "konceptualni inženjering" ipak navodi ljude na određena ponašanja; na primjer dokazuje se važnost djelovanja, za razliku od pasivnog prihvatanja sudbine, koje je posljedica "loše filozofije" i "lijenog sofizma". Poglavlje o sebstvu se bavi održavanjem identiteta sebstva i kontinuiteta osobnosti (npr. raspravlja se o mogućnosti da jedna osoba postane druga, a da ostane isto ljudsko biće), koherentizmu, "preslagivanju duše"; uglavnom o raznim konceptima sebstva. Slijedeći dio djela

bavi se postojanjem boga i religijom. Blackburn uglavnom slijedi i komentira “Humeovo dekonstruiranje razlike između teizma i ateizma” (str. 136), u skladu s Wittgensteinovom postavkom - nešto o čemu se ništa ne može izreći je istovjetno ničemu. Slijedi poglavlje o rasuđivanju, koje se bavi logičkim primjerima, teorijom vjerojatnosti, Bayesovim formulama i indukcijom, kao i znanstvenom metodom. Autor se ponovno oslanja na Humea, koji pokapa racionalistički ideal i zamjenjuje ih *više manje poznatim sustavima*, čime se otvara mjesto određenoj dozi relativizma. Općenito, čitavo djelo je u duhu Humeovog

“ublaženog skepticizma” (str. 232).

Posljednje poglavlje se bavi moralom i djelovanjem, analizom želja i briga i njihovom razlikom. Čini mi se da, kao i Hannah Arendt, Blackburn zastupa tezu o su-uvjetovanosti ljudskog djelovanja i postojanja te zbog toga primoranosti da uzmemo u obzir tuđe želje i brige zbog njih samih (Kant - drugi nikada ne smiju biti sredstvo, nego cilj po sebi).

Na kraju, mogu pohvaliti oba navedena djela, s opaskom da bi bilo uputno prvo pročitati Nagela; ako se čitatelj dubinom obrade problema ne zadovolji može preći na Blackburna-kojeg naročito preporučam. ■

Andelka Milić (ur.)

Institut za sociološka istraživanja
Filozofskog fakulteta u Beogradu,
Beograd, 2004., 464 str

DRUŠTVENA TRANSFORMACIJA I STRATEGIJE DRUŠTVENIH GRUPA: SVAKODNEVICA SRBIJE NA POČETKU TREĆEG MILENIJA

Milja Špoljar

Svojevrsni amalgam raznoraznih fenomenološko-društvenih ekstrema logičan je rezultat dugotrajne i, u određenim razdobljima tokom 90-ih, potpune izolacije srpskog društva. Reaktiviravši nakon pada Miloševića svoj tranzicijski proces, Srbija se već nekoliko godina bacaka po neoliberalnoj smjesi korupcije i privatizacijskog kriminala. Reformska kašnjenja i izrazita politička nestabilnost razlogom su neuravnoteženih privredno-strukturalnih promjena, a takva se neuravnoteženost izravno odražava u nejasno koncipiranim mikro i makro strategijama ili pak njihovom potpunom odsutstvu.

Zbornik je podijeljen u dva dijela: prvi dio rezultat je analiza globalnih institucionalnih orijentacija, dok se u drugom dijelu, na manje ili više minuciozan način, pokušava zahvatiti svakodnevica pojedinaca, njihovi strateški

pomaci i zastoji kao produkti raznoraznih analitičkih operacija, no jednako tako i kao produkti *bourdieuovski* fleksibilnijih i manje racionalnih aktivnosti. Tako prvi dio tretira sadašnje pokušaje modernizacije Srbije (Slobodan Antonić) te slučaj blokirane postsocijalističke transformacije (Mladen Lazić i Slobodan Cvejić), zatim stavove o privatizaciji krajem 20. i početkom 21. stoljeća (Vera Vratuša Žunjić), nove radne orijentacije postsocijalističke Srbije (Silvano Bolčić) uz partikularan osvrt na gradsku i seosku omladinu (Dušan Mojić) i naposljetku, urbane promjene (Sreten Vujović) nasuprot srpskom selu kao primjeru izrazito regresivnih trendova i mukotrpnih pokušaja remodernizacije (Milovan Mitrović). Tekst Sretena Vujovića *Akteri urbanih promena u Srbiji* u ovom je

dijelu najzanimljiviji. Efikasnost planiranja urbanog razvoja procijenjena je u novim uvjetima izrazite regionalne polarizacije gdje Beograd postaje gotovo jednim gradom sa značajnijim promjenama u svojoj unutrašnjoj strukturi i vanjskoj poslovnoj politici, no isto tako i glavnim gradom "konsenzualnog haosa" (str. 185.) ili "organizovane neodgovornosti" (str. 185.), kako to naziva Vujović, koji se očituju u divljoj gradnji i čitavom nizu građevinskog orgijanja u zoni sive ekonomije. Vujović je u tekstu kao aktere urbanih promjena zasebno analizirao građane, političare, stručnjake za prostor i poduzetnike. Anketna provedena među građanima smješta političare prema stupnju utjecaja na prvo mjesto (87,6 %), a građane na posljednje (2,6 %). Na drugom su mjestu, dakako, poduzetnici kao dokaz o pragmatičnoj simbiozi izrazito karakterističnoj za postsocijalistička društva. Iza ovih podataka Vujović spretno bilježi "stratešku" logiku jednog (ne)civilnog, pasivnog društva opterećenog popularnom fikcijom *malog čovjeka*, ali ipak mnogo češće iskustvenom neefikasnošću vlastitih činova. Tako saznajemo o društvu gdje "građanin stiče utisak da je u gradu moguće izgraditi sve, a ne odgovarati ni za šta. Čini se da pravila više nema: sve je na tržištu." (str. 183.) Osim toga, Vujović je jedan od rijetkih autora čiji tekst nije zatrpan često suhoparnim postocima koji teško da uspijevaju ispuniti svoju funkciju svojevrstnih analitičkih orijentira, pa se dešava da nakon statističkog prikaza slijedi tek puka konstatacija, a podvrgavanje dobivenih rezultata bilo kakvoj vrsti istančanije i izazovnije analize u potpunosti izostaje.

To se posebice osjeti u drugom dijelu gdje je riječ o mikroperspektivi i svakodnevnim strategijama preživljavanja - ekonomske strategije domaćinstava (Marija Babović), stambeni položaj i stambene strategije domaćinstava (Mina Petrović),

transformacija porodice i domaćinstava (Anđelka Milić), roditeljstvo u transformaciji (Smiljka Tomanović), transformacija braka (Mirjana Bobić), strategije upravljanja rodnim/ženskim rizicima (Vesna Miletić-Stepanović) i strategije porodičnog zbrinjavanja i njege starije populacije (Anđelka Milić) - a gdje je odsustvo teorijske elastičnosti utoliko zamjetljivije što je riječ o fleksibilnijem i "intimističijem" žanru. Jedan od razloga zašto je tomu tako zasigurno je ograničenost metodološkog postupka ankete čija struktura ne dopušta kompleksniji uvid u socijalno-psihološke karakteristike određenih strategija, kao ni u jasno razgraničenje svjesnog i manje svjesnog u njima.

Međutim, ta ograničenost "kompenzirana" je na razne načine u sjajnim tekstovima Anđelke Milić *Transformacija porodice i domaćinstava - zastoj i strategija preživljavanja* i Vesne Miletić-Stepanović *Strategije upravljanja rodnim/ženskim rizicima u Srbiji*. Iako se moderna europska porodica uspjela zadržati unutar jedne paradigme ponašanja naslijeđene iz prošlosti (tako da mnogi sociolozi govore o neznatnim razlikama u porodičnom životu), velike demografske promjene ukazuju na ogroman strukturalni zaokret. Rezultat tog zaokreta novi su oblici i strukture zajedničkog života i čitav niz "ne - porodičnih" formi. Kao najjači adut mikrostrategijskih porodičnih manevriranja sociolozi ističu socijalni kapital, odnosno "stepen u kome ljudi dele osećaj zajedničkog identiteta." (str. 318.), a unutar sfere socijalnog kapitala obnavlja se zanimanje za srodničke relacije koje su u modernizacijskim tokovima kotirale kao opterećujući segment nuklearne porodice. Srbija je sve do 90-ih nekako i uspijevala pratiti suvremene trendove porodičnih strategija; međutim, nakon 1991. gotovo se u potpunosti priklonila patrijarhalnim oblicima porodičnog života, a proces retradicionalizacije još uvijek traje. Mala

nuklearna porodica u dramatičnom je padu, a posebno zabrinjavajući oblik - oblik vertikalno proširene porodice - popeo se čak na 30%. Milić govori o nepodudaranju forme i sadržaja porodičnog života, pa tako u Srbiji imamo situaciju gdje, primjerice, unutrašnje porodične vrijednosti izrazito cijene pojedinci iz vanbračnih zajednica i celibateri, dok na materijalne vrijednosti najviše ukazuju pojedinci iz vertikalno proširenih porodica. Sve to je i više nego dovoljan simptom frustracije i jake želje za promjenom.

Vesna Miletić-Stepanović u svome tekstu *Strategije upravljanja rodnim/ženskim rizičima u Srbiji* bavi se strategijskim orijentacijama reprodukcije patrijarhata: od patrilokalnosti i patrilinarnosti, preko rada u domaćinstvu kao potpuno obezvrijeđene prirodne proizvodnje feudalnog tipa, pa sve do subjektivne integriranosti žena u patrijarhat, odnosno internalizacije inferiornosti. I Miletić-Stepanović upozorava na vertikalno proširene porodice kao na idealne strukturalne platforme za svaku vrst voluntarističkog izživljavanja i manipulacije ženom. Što se pak tiče tradicionalne podjele kućnog rada (gdje sve radi supruga/majka ili gdje radi više žena u domu), ona je u odnosu na rezultate istraživanja iz 1991. duplirana i sada iznosi 68,8%. Osim toga,

nakon raspada Jugoslavije koja je po pitanju institucionalizacije ovog dijela privatne sfere (besplatni vrtići i restorani društvene ishrane) zaista i bila socijalna država (neusporedivo više nego što su to Hrvatska ili Srbija danas), proces retradicionalizacije i urušavanja cjelokupnog sistema većinu je institucijskih, odnosno javnih nadležnosti povratio u obitelj. Ako se prisjetimo kućnog rada i brojke od gotovo 70%, lako je zaključiti da je srpski muškarac utekao svakodnevici porodičnog života, a da je na ženi pregolem teret obaveza. S druge strane, podatak iz 2002. o raširenom nasilju protiv žena u preko 80% porodica, tjera da se zapitamo jesu li ikakve promjene uopće i moguće.

Za kraj poslužiti ću se recenzijom s korica zbornika kao završetkom posebno namijenjenim onima koji čitaju samo krajeve tekstova: "(...) Radovi u ovom zborniku imaju onaj kvalitet koji je svojstven razvijenoj društvenoj nauci. U njima se odgovorno pristupa temi, stavovi autora se zasnivaju na činjenicama i sugeriraju se moguća korekcija postojećeg. Bilo bi poželjno da se naša stručna i šira javnost upozna sa tezama iz njihovih radova, dok bi institucije države i nevladine organizacije u njima mogle imati predložak za svoje programe i strategije. (iz recenzije prof. Gordane Tripković)". ■

Peter Singer

IBIS Grafika,
Zagreb, 2005., 233 str.

JEDAN SVIJET – ETIKA GLOBALIZACIJE

Maja Watz

Danas se teško može zamisliti neka rasprava o modernom društvu, a da se ne postavi pitanje globalizacije. Pojam globalizacije se obično veže uz slobodnu trgovinu i princip *laissez faire*, koji je

ujedno i glavni princip prevladavajuće ekonomske doktrine- neoliberalizma. Takvo uvriježeno mišljenje navelo je velik broj ljudi da se okrenu protiv globalizacije. Ipak, globalizacija nije nužno povezana s

modelom slobodnog tržišta, niti ju je moguće izbjeći. Bit globalizacije je povezivanje sve većeg broja ljudi i sve veća informiranost pojedinaca. P. Singer u knjizi "Jedan svijet" ne postavlja pitanje: *Globalizacija - da ili ne?* već raspravlja o mogućnostima kako da globalizaciju iskoristimo kao nešto pozitivno.

Peter Singer je australski etičar i filozof. Radi kao profesor bioetike na Sveučilištu Princeton, te od 2006. i kao profesor u centru za primijenjenu filozofiju i javnu etiku na Sveučilištu Melbourne. Poznati je svjetski etičar, kojeg je javnost najviše zapazila po kontroverznim stavovima o eutanaziji, abortusu i pravima životinja.

Knjiga "Jedan svijet" izvrstan je uvod u temu globalizacije, ali i dobar moralni vodič. Singer je htio ukazati na potrebu stvaranja jedinstvene etike koja bi vodila sve nacije u odabiru svojih politika. Osobito je kritičan prema Sjedinjenim Američkim Državama koje, kako kaže, imaju jedno mjerilo za svoje građane a drugo za sve ostale.

U dijelu knjige pod nazivom "Jedna atmosfera" raspravlja o posljedicama industrijalizacije koje se odražavaju na atmosferu i postavlja pitanje tko bi trebao preuzeti odgovornost. Daje nekoliko rješenja na to pitanje. Rješenje "zagađivač plaća" čitatelju će se učiniti kao najpravednije. Ipak, autor je odabrao realno rješenje prema načelu "trenutnog stanja" na koje se mogu nadovezati i utilitaristička načela. Ali čak ni takvo rješenje danas ne prolazi. Bush je na predizbornoj kampanji 2000. godine izjavio: "Neću dopustiti da na SAD padne teret čišćenja zraka na Zemlji, kao što je to trebalo biti prema sporazumu iz Kyota. Kina i Indija bile su izuzete iz sporazuma. Smatram da moramo biti ravnomjerniji". Ne znam jedino što to Bush podrazumijeva pod ravnomjernošću. Istina je da Indija i Kina nisu ravnomjerne SAD-u. Naime, obje zemlje su puno siromašnije, a po glavi

stanovnika zagađuju 10 puta manje!¹

Singer predlaže trgovanje emisijama kao jedan od načina da se smanji zagađenje. Oni koji zagađuju manje od propisane granice mogli bi prodati onima koji zagađuju više. Problem nastaje kad se pokuša mjeriti zagađenje. Singer, nažalost, preolako shvaća taj problem, pa kaže da "one (emisije) ne moraju biti točne u tonu" i računa da će znanstvenici vrlo brzo otkriti način kako ih mjeriti. Rekla bih da je loš protok informacija u ovom slučaju najveći problem i da najveći zagađivači neće tako lako priznati krivicu i kupiti emisije od onih koji manje zagađuju. Naravno, tu još postoji i dilema da li treba sva zagađenja isto vrednovati. Da li će se isto mjeriti zagađenje koje nastaje zbog grijanja sto milijuna Rusa kako bi zimi uopće preživjeli i ono nastalo za proizvodnju nuklearnog oružja?

Raspravu o trgovini Singer nastavlja i u narednom dijelu knjige "Jedna ekonomija", gdje analizira četiri glavne kritike na račun Svjetske trgovinske organizacije (WTO). Prva optužba glasi da WTO daje prednost ekonomskim pitanjima nad svim drugim. Singer se poziva na članak XX iz GATT-a (*The General Agreement on Tariffs and Trade*) koji daje iznimku slobodne trgovine ako se radi o mjerama koje su potrebne da se zaštiti ljudski, životinjski ili biljni život i zdravlje, mjerama koje štite javni moral ili onima koje se tiču očuvanja iscrpivih resursa. Unatoč tom članku, WTO iznosi presude kao da ga nema. Opravdanje kojim se na takve optužbe WTO služi jednako je jako kao i kritika: bogate bi zemlje članak XX zloupotrijebile za zabranu uvoza robe iz siromašnijih zemalja koje još ne mogu doseći potrebnu kvalitetu procesa proizvodnje.

Daljnje optužbe idu na račun miješanja WTO-a u nacionalni suverenitet, nedemokratski i nepravedne raspodjele dohotka. Za ovo posljednje Singer nije našao neosporive dokaze - različita istraživanja daju različite

¹ Podaci s www.eia.doe.gov.

podatke. Ipak, to je jedna od najčešće spominjanih kritika WTO-a.

U poglavlju "Jedno pravo" Singer piše o genocidu i ratnim zločinima. Smatra da druge države ne bi trebale intervenirati ukoliko bi proračunati krajnji ishod bio gori od ishoda počinjenog zločina bez intervencije. To zvuči razumno, ali tko je taj koji će izračunati i odlučiti koji bi ishod bio bolji? Da li je to ishod gdje pogine manje ljudi, gdje se potroši manje novaca ili koji će manje omesti aktualnu svjetsku politiku? Tko može uopće sa sigurnošću reći kako će koji ishod završiti da bi rekao koji je bolji?

Na samom kraju knjige Singer pokušava djelovati na čitatelja stavljajući ga pred moralnu dilemu. Čovjek se našao na raskrižju gdje mora birati između svog dobrog auta i života razigranog djeteta.

Izabrao je svoj auto. Čitatelju postavlja pitanje da li bi učinio isto i pretpostavlja da je odgovor negativan. Svaki dan umire 30 000 djece od neishranjenosti ili neke inače lako izlječive bolesti. Kada bi pojedinac sa prosječnim prihodom odvojio 200\$², uspio bi spasiti jedno dijete.

Knjiga "Jedan svijet" uokvirila je sve aktualne teme vezane za globalizaciju: od zagađivanja okoliša do međunarodnog suđenja ratnim zločincima. Kroz sve te teme Singer provlači jednu misao – stvaranje nove etike³ kakvu će svi narodi na Zemlji prihvatiti. Sve teme o kojima Singer piše na drugim su mjestima puno detaljnije obrađene, tako da ova knjiga može poslužiti kao dobar uvod i izvor referenci za daljnje istraživanje globalizacije. ■

Dannie M. Martin i Peter Y. Sussman

Profil International,
Zagreb, 2003., str 357.

POČINIO SAM NOVINARSTVO– ZATVORSKI ZAPISI CRVENOG PRASCA

Sanja Milovac

Počinio sam novinarstvo- Zatvorski zapisi Crvenog Prasca, Dannie M. Martina i Petera Y. Sussmana, temeljit je prikaz slučaja koji je krajem 80-ih godina ovog stoljeća zaokupio američku javnost, te postao središte sudskog postupka o 1. amandmanu Ustava SAD-a bez presedana. Dannie M. Martin, dugogodišnji osuđenik, među kažnjenicima poznat kao Crveni Prasac, 1986. godine prvi puta započinje suradnju s časopisom San Francisco Chronicle, kada tekstom o AIDS-u, na jednostavan i osebujan način iznosi problematiku širenja bolesti i

zakazivanja Vladinih mjera opreza. Priča izašla u rubrici "Sunday Punch" urednika Petera Y. Sussmana, plasira Martina kao individualnog i inteligentnog suradnika koji ubrzo dobiva naklonost velikog broja čitatelja. Spomenutim esejom, započinje suradnja kojom kažnjenik i urednik javnosti nastoje približiti pravu sliku zatvora, bez uljepšavanja, snažno profilirajući likove u njihovoj sociološkoj i psihološkoj analizi. *Za većinu čitatelja eseji su bili prozor u skriveni svijet, a za stanovnike tog svijeta bili su afirmacija njihova postojanja.* Riječ

² Singer je u tih 200 američkih dolara uračunao i moguće malverzacije.

³ Dakako, epitet "nova" ne znači da takve ideje nisu iznošene u prošlosti, već da nikada nisu bile opće prihvaćene.

je o jednom od do tada posve uobičajenih postupaka suradnje zatvorenika s medijima, koji se izdvaja po tome što je slijedom događaja i načinom iznošenja činjenica o životu iza rešetaka, potaknuo zatvorsku Upravu na niz represivnih mjera i nemilosrdan pokušaj cenzure. Time je u pitanje stavljena ne samo sloboda govora nego i sloboda medija, kao i pravo javnosti da zna, što su jedne od temeljnih postavki modernog demokratskog društva.

Bio sam kriminalac po svim poznatim definicijama. Dannie M. Martin, osoba je koja je većinu života, preko trideset godina provela po različitim popravnim domovima, kaznionicama i zatvorima. Kao dijete iz siromašne obitelji i rastavljenih roditelja, Dannie vrlo rano otkriva svijet kriminala, alkohola i droge. Iako je imao provjereno visok kvocijent inteligencije, čak je preskočio dva razreda osnovne škole, srednjoškolsku diplomu dobiva tek u zatvoru. Odluka da živi kao delikvent temeljila se prvenstveno, kako je isticao, na činjenici zaziranja od društvenih normi i rada. Na putu borbe protiv autoriteta i zakona, s trinaest godina doživljava prvo zatvorsko iskustvo u maloljetničkom zatvoru. Od tada više vremena provodi po popravnim i kažnjeničkim institucijama nego na slobodi, što mu se snažno odražava na ličnost. Druga faza života vidljiva je u dvadeset i prvoj godini kada upoznaje buduću ženu Lindu s kojom ima kćer. U tom periodu pokušava se uklopiti u društvo i radi kao prodavač, no prošlost i navike ipak su jači. Već s dvadeset i dvije godine izdržava kazne po najzloglasnijim zatvorima. *Trideset mjeseci bio je najduži period koji sam kao odrasla osoba proveo van zatvora.* Godine 1980. završava se dugogodišnja povijest pljačkanja banki. Uhićen je i prilikom izdržavanja kazne u Lompacu razvija neke od, kako će se kasnije pokazati, najbitnijih socijalnih kontakata; prvo s odvjetnikom Schwabom, pa sa socijalnom radnicom

Osland. Prijateljstvo s dvije društveno progresivne osobe potaknulo ga je da započne proces resocijalizacije. Uključio se u Program čitanja kojim ulazi u svijet književnosti i filozofije, a inspiracija velikim autorima sačuvala mu je osjećaje koji se u zatvoru otupljuju i gube. Kako je rekao, *zatvorski život uči osuđenike da preziru i da se izruguju osjećajima.* Nije bio dug put od čitanja do samoaktualizacije kroz pisanje. Činjenica da netko vjeruje u njega, bila je ključna stvar.

Počinio sam kazneno djelo i strpali su me u zatvor. Bili su u pravu. Onda sam počinio novinarstvo, a strpali su me u samicu. Bili su u KRIVU.

SAD je država s najvećim postotkom ljudi iza rešetaka. Kroz zakone se razvija kruta politika postupanja prema zločinima, pri čemu se vrlo često krše osnovna ljudska prava i gubi svaki oblik humanosti. Martin je u namjeri da nađe uzroke i posljedice demotivirajućeg okruženja, svojim "sustanarima" dao crtu ljudskosti. *Pisma koja sam dobio od ljudi na slobodi, pomogla su mi da shvatim do koje mjere ti ljudi nemaju pojma što se događa u glavi jednog kriminalca.* Osvrnuo se, između ostalog, na nemogućnost sudjelovanja u svakodnevnim aktivnostima, nedovoljno razvijene programe koji su zagušeni birokracijom i papirologijom, te nerazumijevanje važnosti svakodnevnih rutine koja, kada se poremeti, zatvorenike baca u stanje razdražljivosti. Odlično su razrađeni neki za nas banalni primjeri poput rekreacijskog dvorišta. *Čovjek koji mora u zatvoru odsjediti 10 ili više godina zatvoren 24 sata u svojoj ćeliji, zasigurno nije čovjek kojeg bih poželio za prvog susjeda.* Bilo bi pogrešno reći da je stajao samo na strani kojoj je on pripadao. Naime, u esejima je stvorio i jake osvrte na čuvare. Zatvor je oslikan realno, kao neprirodno okruženje za bilo koju vrstu pojedinca. Već u samom početku dobiva odličan kredibilitet u javnosti. Snažna interakcija s čitateljima,

posebno je značajna u procesu koji će se voditi pred Državnim sudom, kao i prije toga dok su nad njim vršene represivne mjere. Budući da je Dannie postao veza zatvorenicima s vanjskim svijetom, to ga je učinilo i više nego opasnim za zatvor.

Htjeli su staviti lisice i okove na moj glas. Objavljivanjem provokativne teme pod naslovom, *Mentalitet Gulaga*, prema Crvenom Prascu započinje težak oblik represije. Bez obrazloženja je smješten u izolaciju, nakon čega su uslijedili različiti oblici iskrivljavanja činjenica. Martinovo bezrazložno premještanje u San Diego, izazvalo je reakciju Američke udruge za građanske slobode, što je ujedno predstavljalo i kampanju za slobodu tiska. Pokrenuta je sudska tužba protiv direktora Uprave za zatvorski sustav, Upravitelja i brojnih drugih zatvorskih službenika. Senzibilitet javnosti u tom je periodu i više nego izražen, s čime se paralelno nižu i jedna za drugom, ugledne novinarske nagrade. Upravo na temelju njegovih izlaganja, potaknuta su dodatna istraživanja koja su u državnim zatvorima dokumentirala ozbiljne nedostatke.

U predmetu Dannie Martin i izdavačka kuća Cronicle protiv upravitelja R.H. Risona, uprava pokušava provesti zabranu imena autora i plaćanja članaka. Pozivaju se na odredbu koja zabranjuje djelovanje u funkciji novinara. Vrhovni sud je prihvatio prava novinara da uređuju i objavljuju članke, no unatoč čvrstim dokazima, Martin i Cronicle su izgubili po svim stavkama, budući da je sigurnost zatvora stavljena na prvo mjesto. Ukratko, *sudska odluka dala je Vladi dotad nezabilježenu moć "uređivanja" američkih novina i magazina.* Uložena je žalba, a uz nju i pismo amica curiae koje su između ostalih potpisali Associated Press i Američko društvo novinarskih urednika. Konačno je pravomoćno potvrđeno da su izdavačka prava prekršena, da bi prizivni sud nakon šest mjeseci slučaj proglasio dvojbeneim.

Vjerujem da smo udarili temelj zatvorskom novinarstvu. Godine 1991., odobrena mu je molba za prijevremeni dopust. Pod "pritiskom slobode" zamalo se vratio starom načinu života koji se veže uz ovisnost, no dobiveno povjerenje širokog kruga ljudi i bezuvjetna pomoć postavili su se kao konstruktivna obaveza. *U trenucima krize čitao sam pisma čitatelja.*

Nakon što sam pročitala Zatvorske zapise Crvenog Prasca, prijateljica me pitala da joj ispričam o čemu se radi. Jedno je bilo ispričati priču, a puno zanimljivije potkrijepiti tezu koju već neko vrijeme razrađujem u glavi. Kada me pitaju što je za mene novinarstvo i što kao studenti dobivamo od programa koji završavamo, odgovor je jednostavan. Novinarstvo leži u osobi. Ne mislim pri tom na skidanje vijesti sa stranica novinskih agencija, nego na istraživačku bit prema pojavama koje nas okružuju. "Četvrta sila" svoju svrhu postiže slobodom govora i pravom javnosti da zna, a ova je knjiga primjer odlučne borbe i svojevrsne emancipacije novinarske profesije.

Izjava koja je dao poznati profesor Državnog sveučilišta u Sonomi, direktor "Project Censored", Carl Jensen: *Knjiga "Počinio sam novinarstvo" očito bi trebala postati obavezna lektira na svim katedrama krivičnog pravosuđa na našim sveučilištima; ipak, još je važnije da ona bude obavezna lektira na svim katedrama novinarstva. S jedne strane, ta nam knjiga dojmljivo pokazuje koliko se čovjek mora potruditi da bi postao pravi novinar, a s druge strane, opisuje jedan savršen primjer cenzure u medijima. Snažno nas tjera da se podsjetimo kako naše društvo ugrožavaju manijaci koji žele sve kontrolirati... Nisam uspio kao građanin i nisam uspio kao pljačkaš banke. Okrenuo sam se pisanju. Moj mi je sveprisutni intelekt dao do znanja da bi bilo manje teško ne uspjati kao pisac nego uprskati još jednu pljačku banke.* (Dannie D. Martin) ■

VJEČNA TREBLINKA: NAŠE POSTUPANJE PREMA ŽIVOTINJAMA I HOLOKAUST

Tea Vidović

U izvornom nazivu "Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust", knjiga je objavljena 2002. godine; dok je kod nas svjetlo dana ugledala 2005. godine u suradnji s udrugom "Prijatelji životinja".

Naslov knjige uzet je iz kratke priče jidiškog pisca Isaaca Bashevisa Singera – "The Letter Writer"; a ujedno mu je i posvećena. Singer je dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1978. i jedan od najmoćnijih proživotinjskih glasova 20. stoljeća.

Autor kroz svoje djelo daje jasnu sliku ljudskog ponašanja kroz povijest, krećući od najranijih vremena pa do dan danas. Govori o stvarima koje mi podrazumijevamo pod normalne i koje se tako provlače kroz našu svakodnevicu, no kada se probijemo do njihove srži (a u ovom slučaju to čini Patterson) zapravo vidimo kako one nisu nimalo ljudske i 'normalne'.

Prvotni sklad prirode bili su čovjek, životinja i biljka, a onda se sve promijenilo - čovjek pripitomljuje sebi životinje te "čovjekov odnos prema drugim bićima postaje odnos dominacije, moći i manipuliranja, u kojem ljudi odlučuju o životu i smrti životinja" (str. 30). Često puta opravdavamo malu djecu koja ne razlikuju ljude i životinje, pa jedni druge vrijeđaju životinjskim nazivima; no na kraju svi ostajemo ta mala djeca. Sebe smatramo najvrjednijima, a sve ostale 'životinjama'; no u pravom smislu riječi- zapravo smo mi te "životinje". Citirajmo Hitlera koji je htio istrijebiti Židove: "Nemojte misliti da se možete boriti protiv rasne tuberkuloze, a da se ne pobrinete osloboditi naciju od

organa koji je prouzročuje" (str.64). Autor spominje nacistički film "Vječni Židov", koji započinje snimkama gomile štakora koje pripovjedač objašnjava riječima: "Baš kao što je štakor najniža od svih životinja, Židov je najniži od svih ljudi" (str. 65).

Zatim se autor osvrće na klaonice diljem svijeta koje bez imalo savjesti svakodnevno ubijaju tisuće životinja, kako bi proizveli što više mesa za tržište. Autor spominje Sinclairovu knjigu "The Jungle", koja govori o "putovanju" jednog litavskog imigranta kroz unutrašnjost klaonice "Union Stock Yardsa". Oni imaju svog vodiča koji im pokazuje svaku potankost klanja, a to klanje je takvo da "ne propadne ni najmanji djelić organske tvari" (str. 82).

Zanimljiva ličnost knjige je Henry Ford koji je kao začetnik tekuće vrpce svoj utjecaj započeo najprije u američkoj klaonici, a završio u Auschwitzu. U svojoj biografiji Ford kaže kako mu je inspiracija za proizvodnju tekuće vrpce došla kada je kao mladić posjetio klaonicu u Chicagu. Osim toga, izdavao je novine koje su žestoko napadale Židove; no mnogi pojedinci i židovske tvrtke su se pobunili protiv njega na način da su prestali kupovati njegove automobile. Da bi to spriječio, Ford je potpisao izjavu da nije znao o čemu se piše u njegovim novinama. Zanimljivo je i to da je Hitler bio toliko zadivljen Fordom da je njegovu sliku držao uokvirenu na zidu.

Koliko je čovječanstvo napredovalo, vidi se razvojem genetike- točnije eugenikom gdje su ljudi životinje zamijenili sa svojom vrstom. Sada više ne rade eksperimente na životinjama, već muče jedni druge kako bi

štogod novoga otkrili. Davenport, jedan od vođa pokreta eugenike u Americi objašnjava eugeniku kao znanost za poboljšanje ljudske rase s pomoću boljeg uzgoja. On smatra da bi rješene društvenih problema bilo da se "ljudima koji su zastranili od društveno prihvatljivih pravila spriječi pravo na razmnožavanje" (str. 101).

Drugi svjetski rat i holokaust su nam dobro poznate teme, a autor u tekstu iznosi zapanjujuće primjere koji su nam pak manje poznati. Zato i vrijedi pročitati djelo.

Na kraju spominje pojedince koji su proživjeli holokaust i danas su veliki zago-

vornici slabijih bića i vegetarijanstva. "Ne jedem životinje jer se ne želim hraniti patnjom i umiranjem drugih bića. Trpio sam toliko da mogu osjetiti patnju drugoga kao vlastitu" (str. 228) – neke su od izjava. Čini se da nikada nećemo biti dovoljno humani dok ne spoznamo pravu bol i patnju.

Knjiga svakako izvlači iz svakoga od nas neku vrstu suosjećanja, a kako ćemo mi to suosjećanje usmjeriti ovisi o nama. Ono što je autor htio jest da što prije stanemo na kraj svojem okrutnom nasilnom načinu življenja jer će to biti bolje za sve nas- počinitelje, promatrače i žrtve. ■

Anthony D. Smith

Biblioteka "Politička misao",
Zagreb, 2003., 291 str.

NACIONALIZAM I MODERNIZAM. KRITIČKI PREGLED SUVREMENIH TEORIJA NACIJA I NACIONALIZMA

Ivan Dujmić

Knjiga Anthonya Smitha je, po njegovim riječima, prvenstveno namijenjena studentima koji se s problemom teorije nacije i nacionalizma prvi put susreću. Cilj mu je bio dati kritički pregled novijih eksplanacijskih teorija i pristupa nacijama i nacionalizmu, temi kojoj se, unatoč rastu interesa za istraživanje etničnosti, nacije i nacionalizma potaknutom zbivanjima u zadnjih petnaestak godina, posvećuje malo pažnje, a postmodernistička analiza je odbacila potrebu za cjelovitim prikazima ili ih uzima kao dane što ostavlja veliki broj, za razumijevanje suvremenog svijeta, otvorenih pitanja koja prizivaju nova objašnjenja i opće teorije. Knjiga je pisana u kritičkom obliku, u pojedinim poglavljima se daje osnovni pregled pojedinih teorija uz njihovu kritiku. Također pokazuje kako su dominantne teorije nacionalizma bile

odraz razdoblja u kojem su nastajale, od modernističke optimistične vjere u model izgradnje nacije u šezdesetima, razdoblja euforije i optimizma u svjetlu liberalizacije i ekonomske ekspanzije zapada u kombinaciji sa stvaranjem novih nacija od bivših kolonija u Aziji i Africi, do dovođenja u pitanje ideje unitarne nacije s homogenim nacionalnim identitetom koji može poslužiti za "zdravi" nacionalni razvoj pod utjecajem velikih useljeničkih valova, razvoja suvremene komunikacijske tehnologije, neuspjeha demokratskih snova u afričkim i azijskim državama i etničkog vrenja u Europi. Poseban naglasak je stavljen na varijacije modernističkih teorija nacionalizma, kojima je posvećen cijeli prvi dio knjige, a koje su još dominantne u objašnjavanju tog fenomena. Okvir za paradigmu postavili su marksizam, psihologija gomile i djela

Webera i Durkheima dok su neposredni poticaj dali sociološki usmjereni povjesničari iz dvadesetih godina dvadesetog stoljeća.

Prema koncepciji klasičnog modernizma, nacija i nacionalizam su sastavni dio modernog svijeta, nastali iz potrebe novih političkih i društvenih okolnosti, čime se oštro suprotstavlja do tada raširenom perenijalističkom stavu o drevnosti nacija. Umjesto toga dana je funkcionalistička kritika mjesta nacije u povijesti i uloge nacionalizma u svijetu kao i optimističnu viziju izgradnje nacije što ju pokreću elite. Smith razlikuje pet osnovnih vrsta modernističkih teorija: 1. teorija bazirana na onome što je nazvao kultura industrijalizma, iznesena u radu Ernsta Gellnera *Thought and Change* prema kojoj se nacionalizam temelji na jeziku i kulturi u vremenu kada modernizacijski procesi uništavaju tradicionalne odnose. Ta teza je naknadno prerađena u knjizi *Nations and Nationalism* gdje je istaknuta uloga masovnog sustava visokog obrazovanja, neophodnog za funkcioniranje industrijskog društva, koji stvara visoku kulturu. Naciju definira kao društvo visoke kulture, a nacionalizam, koji, koristeći postojeće kulture uz njihove česte radikalne preobrazbe ili izmišljanje, stvara nacije, kao političko načelo koje tvrdi da politička i nacionalna jedinica trebaju biti istovjetne. Gellneru Smith zamjera nedostatak teorije etničnosti i njenog odnosa s nacionalizmom pa ne može odgovoriti koje su se nacije, gdje i na kojim osnovama razvile.

U socioekonomskim modelima, baziranim na odnosu nacionalizma i kapitalizma, nacionalizam se javlja kao populistički i romantični pokret lokalnih elita na periferiji kao odgovor na eksploataciju od strane jače razvijenog centra zbog čega se prilagođavaju pučkoj kulturi i od nje stvaraju nacionalnu kulturu kako bi se stvorila međuklasna zajednica s vlastitim, mitskim, identitetom. Osnovni problem ove teorije je što se nacio-

nalizam javlja i u bogatim i razvijenim područjima.

Teorija političkog modernizma - država je izvor i okvir modernih nacija. Ističe se središnje mjesto masovne, građanske nacije, a ideologija nacionalizma ima funkciju mobilizirati stanovništvo i legitimirati njegovu političku ulogu. Naciju definiraju jasne i priznate državne granice. Problem teorije je što isključuje mnoge faktore važne za pitanje nacionalizma, poput uloge etnija.

Teorija političkog mesijanizma-nacionalizam su stvorili nezadovoljnici modernim svijetom kao odgovor na krizu identiteta nastalu modernim uništavanjem starih tradicija. Te elite uspostavljaju novu religiju-nacionalizam kako bi uvjerila mase u nužnost žrtvovanja za razvoj nacije, kao rezultat kojega će nestati potrebe za nacionalizmom.

Teorije o izmišljanju i zamišljanju. U ovoj cjelini govori o Hobsbawmovim i Andersonovim teorijama nacije. Svojim poznatim tezama o naciji kao konstruiranoj i izmišljenoj zajednici, odnosno zamišljenoj zajednici ta su dvojica autora potkopala ontološki status nacije kao zbiljske zajednice utemeljene u povijesnom i društvenom životu kulturnih kolektiviteta. Svojim radovima su signalizirali raspadanje teorije klasičnog modernizma i uvođenje ograničenijih postmodernih analiza nacije.

U drugom dijelu Smith piše o kritičarima i alternativama modernističkim teorijama. Dvije od njih, za koje smatra da su neodržive, ali da su nekim pitanjima ipak povećale razumijevanje dinamike nacija i nacionalizama su: primordijalizam, teorija koja nastoji razumjeti strast i požrtvovnost karakteristične za nacionalizam iz primordijalnih atributa kulturnih i društvenih fenomena poput jezika, religije i srodstva i perenijalizam, čiji teoretičari smatraju da su nacije dio povijesti dugog trajanja, a moderne nacije izvode iz etničkih spona a

ne iz procesa modernizacije. Druga alternativa je etnosimbolizam koji pokazuje kako se dokazi nekog oblika nacionalnog kontinuiteta mogu naći diljem Europe od kasnog srednjeg vijeka. Također pronalazi socijalne formacije u predmodernim razdobljima koje se približavaju definiciji pojma nacije. Pod utjecajem toga i fenomena etničkih identiteta koji su u kontinuitetu postojali kroz dugo razdoblje, Smith je težište svoje analize pomaknuo s nacionalizma na nacije, pa na etničke zajednice. Prema njemu, etnije ne nastaju na temelju fizičkog podrijetla, nego na osjećaju kontinuiteta, zajedničkog sjećanja i kolektivne sudbine, tj. kulturnoj sličnosti utjelovljenoj u mitovima, sjećanjima, simbolima i vrijednostima koje odražava dana kulturna jedinica populacije. U predmodernim razdobljima etničnost, osim

u kombinaciji s religijom, nije bila osnova stvaranja političke zajednice što se je u modernom svijetu izmijenilo. Tako su nacije, premda moderne tvorevine, ukorijenjene u povijesti te, prema Smithovom mišljenju ne postoji suparnik koji bi mogao pobuditi osjećaje istog intenziteta među ljudima.

Postmoderne teorije o nacionalizmu i nacijama su se orijentirale samo na određene segmente problema i ne nude, uz iznimku nekih feminističkih analiza, opće objašnjenje nacija i nacionalizma te ne pokušavaju otkriti mehanizme kojima su stvoreni. U zaključku Smith raspravlja o scenarijima djelomične konvergencije među suprotstavljenim paradigmama i potrebi za novim općim teorijama kako bi se dalje unaprijedilo naše znanje o problemu nacija i nacionalizma. ■